

Joanna Duda

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

FINANSOWANIE DZIAŁALNOŚCI INWESTYCYJNEJ PRZEDSIĘBIORSTW POLSKICH Z SEKTORA MŚP W OKRESIE INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ*

1. Wstęp

Powszechnie wiadomo, że polskie przedsiębiorstwa mają problemy z finansowaniem swojej działalności inwestycyjnej. Inwestycje są finansowane w głównej mierze ze środków własnych, a przedsiębiorstwa napotykają wiele barier ograniczających im dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania. To twierdzenie nabrało szczególnego znaczenia w okresie przedakcesyjnym – przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Przedsiębiorcy obawiali się w głównej mierze zalania polskiego rynku przez towary z zagranicy, wyparcia z rynku przez silniejsze kapitałowo i lepiej zarządzane firmy unijne. Za bariery uznali także: dostępność i warunki uzyskania kredytów, zatory płatnicze, które są efektem nieskutecznej windykacji należności, brak instytucji funduszy długoterminowych, politykę kursów walutowych, wysokość stóp procentowych, możliwość mobilizacji kapitału poprzez giełdę i inne instytucje rynku finansowego [ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku... 2001].

Zgłaszane przez nich obawy były również skutkiem braku informacji na temat integracji z Unią Europejską. Z raportu „O działalności małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście integracji Polski z UE” wynika, że mali przedsiębiorcy byli nastawieni sceptycznie do kwestii integracji. 30% z nich uważało, że sytuacja w ich przedsiębiorstwie się pogorszy. Respondentów poproszono, aby ocenili swój stan wiedzy na temat przepisów prawnych regulujących zasady funkcjonowania przedsiębiorstw w UE. Okazało się, że poziom ich wiedzy na ten temat jest bardzo niski. Przeważająca część udzieliła odpowiedzi „mam mało informacji” [Dzierżanowski, Tokaj-Krzewska 2002, s. 203].

* Praca finansowana z badań własnych 10/10.200.151.

Powyższe spostrzeżenia skłoniły autorkę tego referatu do przeprowadzenia analizy na temat źródeł finansowania małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Poszukując odpowiedzi na pytanie o możliwości finansowania inwestycji przez przedsiębiorstwa polskie i możliwości firm unijnych, w niniejszym artykule zaprezentowano i przeanalizowano badania na temat finansowania sektora MŚP w latach 1991-2004.

2. Charakterystyka badań

Badania ankietowe przeprowadzone przez autorkę obejmują lata 1999-2000. Przeprowadzono je na próbie o doborze losowym prostym. Spośród przedsiębiorstw należących do sektora MŚP wylosowano 275 w Polsce w regionie Małopolski, 150 w Niemczech w Północnej Saksonii, 200 w Niemczech w regionie Chemnitz oraz 200 w Finlandii w regionie Joensuu. Badania w Niemczech obejmują dwa obszary – jeden w landach wschodnich (Chemnitz), a drugi w landach zachodnich (Północna Saksonia). Celem niniejszej decyzji było ukazanie różnic i podobieństw w źródłach i sposobach finansowania sektora MŚP w obu tych regionach. Klasyfikacji przedsiębiorstw do próby badawczej dokonano zgodnie z założeniami Ustawy z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej. Dodatkowym kryterium było założenie, że przedsiębiorstwa mają mieć produkcyjny charakter działalności.

Uzyskano następujące zwroty wypełnionych kwestionariuszy ankiet: w Małopolsce – 29%, w Chemnitz – 37%, w Północnej Saksonii – 46%, w Finlandii – 48,5%. Interesowano się przede wszystkim aktywnością inwestycyjną badanych przedsiębiorstw oraz źródłami finansowania przedsięwzięć rozwojowych z uwzględnieniem środków własnych przedsiębiorstw, kredytu bankowego, umów leasingu oraz kapitału obcego ze zmianą lub bez zmiany struktury własności firmy. Badano także stopień zaangażowania kapitału własnego, chęć pozyskania inwestora obcego oraz zamiar uczestnictwa w porozumieniach przedsiębiorstw w formie aliansów strategicznych bądź fuzji spółek.

W niniejszym referacie wykorzystano również badania przeprowadzone przez inne ośrodki naukowe w Polsce.

Badania przeprowadzone przez AE w Poznaniu pod kierownictwem prof. Ewy Bittnerowej obejmują lata 1991-1997. Próba badawcza wynosiła 173 małe i średnie przedsiębiorstwa z Wielkopolski. Ankietowano branże: metalową, tworzyw sztucznych, przemysł tłuszczowy, chemię gospodarczą, przemysł perfumeryjno-kosmetyczny, ceramikę budowlaną, produkcję betonów, przemysł tartaczny, meblarski i wyrobów stolarskich, odzieżowy, mięsny i piekarski.

W latach 1995-1996 badania 55 małych i średnich firm technologicznych zlokalizowanych na terenie całego kraju przeprowadził zespół badawczy Katedry Ekonomii oraz Zakładu Przedsiębiorczości i Polityki Przemysłowej Uniwersytetu Łódzkiego.

Z kolei Górnośląska Agencja Rozwoju Regionalnego oraz Niemieckie Towarzystwo Współpracy Technicznej przeprowadziły badania ankietowe w latach 1995-1997. Badania objęły 100 przedsiębiorstw z sektora MŚP.

W niniejszym artykule zostaną wykorzystane również wyniki badań pt.: „Monitoring małych i średnich przedsiębiorstw prywatnych”, przeprowadzone w 2004 r., przez ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., na zlecenie Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych.

Badanie zostało zrealizowane metodą wywiadów bezpośrednich przy użyciu ustrukturyzowanego kwestionariusza ankietowego. Ankietowano małe i średnie przedsiębiorstwa prywatne. Ogólnopolska reprezentatywna próba badawcza wyniosła 2626 firm. Błąd standardowy dla tego badania nie przekracza 3%.

3. Finansowanie działalności inwestycyjnej sektora MŚP w latach 1991-2004

Według powszechnej opinii w Polsce brakuje systematycznego zasilania finansowego małych i średnich przedsiębiorstw. Firmy na ogół finansują działalność inwestycyjną kapitałem własnym i mają ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania. Aby zweryfikować tę tezę, zaprezentowano poniżej wyniki badań ankietowych na temat finansowania sektora MŚP, przeprowadzonych przez kilka ośrodków naukowych w Polsce.

Badania nad przesłankami i barierami rozwoju nowo powstałych małych i średnich przedsiębiorstw przemysłowych, przeprowadzone pod kierunkiem pani prof. Ewy Bittnerowej w AE w Poznaniu, objęły okres 1991-1997. W tym czasie głównym źródłem finansowania inwestycji był kredyt bankowy (56%). Ze środków własnych korzystało 38,7% respondentów, z pożyczki ze scentralizowanego funduszu rozwoju – 26%. Korzystano również z dotacji z funduszu aktywizacji zawodowej (12%) oraz dotacji z funduszu rozwoju drobnej wytwórczości (6%). Wyniki badań przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1. Źródła finansowania badanych przedsiębiorstw w latach 1991-1997

Wyszczególnienie	Odsetek firm korzystających z danego źródła
Środki własne	38,7
Kredyt bankowy	55,8
Pożyczka ze scentralizowanego funduszu rozwoju	25,6
Dotacja z funduszu aktywizacji zawodowej	11,6
Dotacja lub pożyczka z funduszu rozwoju drobnej wytwórczości	7,0

Źródło: [Bittnerowa 1999, s. 70].

Uzyskane wyniki dowodzą, że dotacje państwowe występowały rzadko, a podstawowym źródłem finansowania działalności sektora MŚP w Polsce był w badanym okresie kredyt bankowy, a ze środków własnych korzystało mniej niż 40% respondentów.

Z kolei zespół badawczy, w ramach Katedry Ekonomii oraz Zakładu Przedsiębiorczości i Polityki Przemysłowej Uniwersytetu Łódzkiego, przeprowadził badania wśród właścicieli i menedżerów 55 małych i średnich firm technologicznych. Badania objęły lata 1995-1996. Wyniki badań przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2. Źródła finansowania działalności inwestycyjnej w polskim sektorze MŚP w latach 1995-1996

Wyszczególnienie	Liczba firm	Firmy korzystające z danego źródła (w %)	Jedynе źródło finansowania inwestycji (% firm)	Średni udział w strukturze wydatków
Własne oszczędności	14	15,5	9,1	16,4
Rodzina/przyjaciele	0	0	0	0
Zysk	41	74,5	29,1	53,9
Pożyczka/kredyt bankowy	14	15,5	3,6	12,9
Inne pożyczki	4	7,3	3,6	12,9
Inni udziałowcy krajowi	2	3,6	1,8	2,5
Inwestycja zagraniczna	2	3,6	3,6	3,6
Dotacje subwencje	5	9,1	1,8	3,7
Zakup na raty/leasing	6	10,9	0,0	2,1
Inne	1	1,8	0,0	0,4

Źródło: [Matusiak, Stawasz 1998, s. 87].

Tabela 3. Źródła finansowania w sektorze MŚP w Polsce w latach 1995-1997

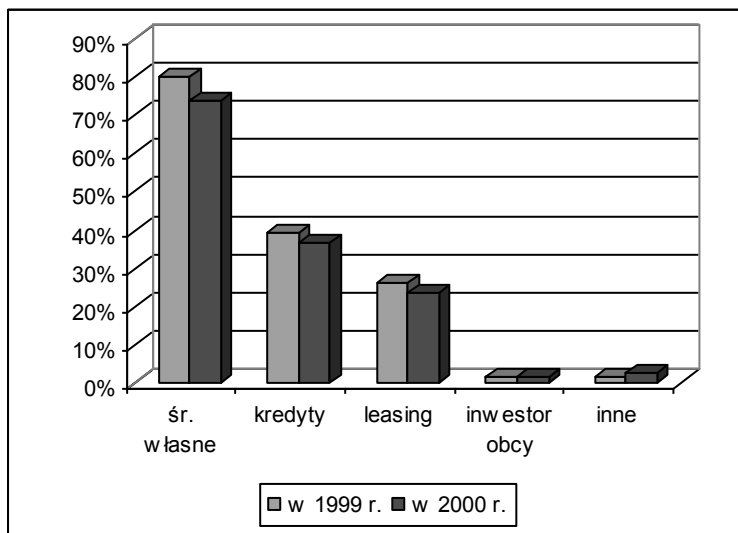
Źródło finansowania	w %
Zysk	49
Kapitał wniesiony	25
Kredyt	17
Leasing	3
Pożyczka od osób prywatnych	2
Pożyczka od podmiotów gospodarczych	1
Dotacja Strudera	1
Amortyzacja	1
Inne	1

Źródło: [Sosnowska, Łobejko, Kłopotek 2000, s. 138].

Dane przedstawione w tab. 2 wskazują, że 74,5% firm finansowało inwestycje z zysku, a ok. 29% wskazało, że zysk był jedynym źródłem finansowania. Drugim źródłem był kapitał pochodzący z własnych oszczędności, dla 9% respondentów był on jedynym źródłem finansowania działalności inwestycyjnej.

W latach 1995-1997 badania ankietowe przeprowadzono również na zlecenie Górnośląskiej Agencji Rozwoju Regionalnego oraz Niemieckiego Towarzystwa Współpracy Technicznej w ponad 100 małych i średnich przedsiębiorstwach. Badania te wykazały, że w ok. 78% respondentów realizowało różne przedsięwzięcia inwestycyjne, a źródła finansowania tych inwestycji przedstawiono w tab. 3.

Jak wynika z przytoczonych badań, w Polsce w latach 1991-1997 przedsiębiorcy korzystali głównie z dwóch źródeł: kapitału własnego i kredytu bankowego.

Rys. 1. Źródła finansowania inwestycji w sektorze MŚP w Małopolsce w latach 1999-2000

Źródło: badania własne.

Kolejny okres, a mianowicie lata 1999-2000, objął przeprowadzone przez autorkę tego referatu badania na temat źródeł finansowania działalności sektora MŚP w Polsce, Niemczech i Finlandii. Otrzymane wyniki dowodzą, że głównym źródłem finansowania rozwoju przedsiębiorstw małopolskich był kapitał własny wspierany kredytem bankowym i leasingiem. Wśród respondentów 80% finansowało wydatki inwestycyjne w 1999 r. ze środków własnych, 39% z kredytów bankowych, 26% z leasingu, a tylko 1% z funduszy inwestorów obcych bez zmiany struktury własności. W roku 2000 o 6% mniej przedsiębiorstw wykorzystywało środki własne oraz o 2% mniej respondentów korzystało z kredytów bankowych i leasingu. Natomiast liczba przedsiębiorstw finansujących rozwój z funduszy inwestorów obcych pozostała na tym samym poziomie. Z innych źródeł, do których można zaliczyć środki z funduszy pomocowych, korzystała bardzo mała liczba przedsiębiorstw – w pierwszym roku badań tylko 1%, a w drugim roku – 3% ankietowanych. Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych przedstawiono na rys. 1, gdzie na osi Y podano procen-

towy udział przedsiębiorstw, które stwierdziły, że korzystały z określonych źródeł finansowania, a na osi X – źródła finansowania.

Jak wynika z rys. 1, przedsiębiorstwa małopolskie korzystały tylko z trzech źródeł finansowania przedsięwzięć inwestycyjnych: kapitału własnego, kredytu bankowego i leasingu. Podkreślić należy fakt, że stosunkowo duża liczba firm korzystała z kapitałów własnych i leasingu, a mało z kredytów, co może dowodzić, że przedsiębiorcy mają kłopoty z pozyskaniem kredytów bankowych i dlatego w większym stopniu korzystają z leasingu, który jest droższym źródłem finansowania inwestycji. Ponadto 30% ankietowanych przedsiębiorstw wskazało, że chciałoby uczestniczyć w aliansach, 17% w fuzjach, a 24% zgłosiło chęć pozyskania inwestora obcego. Jednak w okresie prowadzonych badań inwestora pozyskało tylko 1% respondentów. Można zatem stwierdzić, że przedsiębiorcy polscy mieli utrudniony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania i dlatego poszukiwali droższych i bardziej ryzykownych form finansowania, ale również w tym przypadku napotykali wiele barier.

Tabela 4. Źródła finansowania sektora MŚP w Niemczech i Finlandii w latach 1999-2000

Źródła	Odsetek przedsiębiorstw korzystających z różnych źródeł (w %)		
	Niemcy – landy wschodnie	Niemcy – landy zachodnie	Finlandia
Kapitał własny	56,5	54,2	78
Kredyt bankowy	51	34	54
Leasing	21,5	12	14
Udziały obce	24	3,35	6
Emisja akcji	3	-	-
Emisja obligacji	2	-	-
Alianse	21	-	-
Joint venture	4	-	-
Środki pomocowe	-	14,4	16

Źródło: badania własne.

Dla porównania, w tym samym okresie przedsiębiorstwa fińskie i niemieckie korzystały z wielu różnych instrumentów finansowych, do których należy zaliczyć: kredyty bankowe, leasing, środki pochodzące od inwestorów obcych, *venture capital*, emisje akcji i obligacji oraz uczestnictwo w aliansach. Ponadto miały możliwość pozyskiwania środków z programów pomocowych rządowych i lokalnych, w ramach których można było otrzymać częściowo umarzalne kredyty. Przedsiębiorstwa niemieckie otrzymywały również wsparcie ze strony cechów i zrzeszeń handlowców. Wyniki badań przedstawiono w tab. 4.

Porównując źródła finansowania przedsiębiorstw małopolskich i wschodnoniemieckich, można zauważyć pewne podobieństwo. Zarówno jedno, jak i drugie mają

skłonność do korzystania z droższych niż leasing i bardziej ryzykownych źródeł finansowania swojej działalności inwestycyjnej, jak np. alianse, fuzje, środki od inwestora strategicznego. W obu tych regionach podobna liczba przedsiębiorców korzystała z leasingu. Dostrzec można też różnice – mianowicie przedsiębiorstwa wschodnioniemieckie korzystały z wielu instrumentów rynku finansowego, a małopolskie zgłaszały taką chęć, lecz miały problemy z pozyskaniem tych środków.

Z powyższego zestawienia wynika również, że przedsiębiorstwa zachodnioniemieckie i fińskie w dużo mniejszym stopniu korzystały z leasingu, udziałów inwestorów obcych, a w dużo większym ze środków pomocowych. Przeprowadzone badania wykazały, że przedsiębiorstwa niemieckie z landów zachodnich w mniejszym stopniu korzystały z kredytów bankowych, co jest skutkiem uruchomienia w tym czasie programów rządowych, w ramach których przedsiębiorcy mieli możliwość pozyskania częściowo umarzalnych kredytów.

Podobna liczba przedsiębiorstw fińskich i małopolskich korzystała w analizowanym okresie ze środków własnych. W przypadku przedsiębiorstw fińskich jest to związane z pozyskaniem środków pomocowych z programów unijnych, wówczas istnieje konieczność zaangażowania części kapitału własnego. Natomiast przedsiębiorstwa polskie miały problemy z pozyskaniem środków ze źródeł zewnętrznych i dlatego korzystały z kapitałów własnych.

Z badań przeprowadzonych przez AE w Poznaniu w roku 2003 wynika, że przedsiębiorstwa wielkopolskie nadal miały problemy z pozyskiwaniem środków z obcych źródeł. Działalność finansowały przede wszystkim ze środków własnych (67,6%), tylko 9,4% respondentów korzystało z kapitałów obcych, a 21% wykorzystywało środki własne i obce [Bittnerowa 2004, s. 46].

Z przytoczonych powyżej badań przeprowadzonych przez różne ośrodki naukowe w Polsce wynika, że małe i średnie przedsiębiorstwa w analizowanym okresie miały skłonność do finansowania inwestycji ze środków własnych, częściowo korzystały z kredytów bankowych, a inne źródła były wykorzystywane w niewielkim stopniu. Należy zwrócić uwagę na to, że badania przeprowadzone przez AE w Poznaniu wykazały stosunkowo duży udział kredytów w finansowaniu działalności sektora MŚP w latach 1991-1997, co było charakterystyczne dla początków lat dziewięćdziesiątych. Na początku procesu transformacji rynkowej w Polsce banki chętniej udzielały kredytów, ale pod koniec lat dziewięćdziesiątych powstało wiele barier utrudniających dostęp sektora MŚP do tego źródła. Efektem tego stanu rzeczy jest spadek udziału kredytów bankowych w finansowaniu inwestycji małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Jak wykazały badania PARP, w latach 2000-2001 z kredytów bankowych korzystało ok. 37% małych firm, 34% średnich i 20% mikro [Dzierżanowski, Tokaj-Krzewska 2002, s. 194].

Badania opublikowane przez Polską Konfederację Pracodawców Prywatnych Lewiatan wykazały, że w 2004 r. nadal głównym źródłem finansowania inwestycji w sektorze MŚP były środki własne (87,6%). Z kredytów bankowych korzystało

14,2% respondentów, z leasingu 12,6%, a z programów pomocowych (4,6%). Z innych źródeł korzystało 4,4% respondentów. Wyniki badań przedstawia tab. 5.

Tabela 5. Źródła finansowania działalności inwestycyjnej w polskim sektorze MŚP w 2004 r.

Źródło	Odsetek firm korzystających z danego źródła
Kapitał własny	57,9
Zysk zatrzymany	29,3
Kredyt bankowy	14,2
Leasing	12,6
Fundusze unijne	4,6
inne	4,4

Źródło: [Konkurencyjność...].

4. Wnioski

Zaprezentowane w niniejszym artykule wyniki badań sektora MŚP obejmujące lata 1991-2004 dowodzą, że polskie małe i średnie przedsiębiorstwa miały i nadal mają problemy z pozyskaniem kapitałów z obcych źródeł.

W analizowanym okresie głównym źródłem finansowania działalności inwestycyjnej był kapitał własny. Na początku lat dziewięćdziesiątych więcej firm korzystało z kredytów bankowych – ponad połowa ankietowanych, a począwszy od końca lat dziewięćdziesiątych zauważono wyraźną tendencję spadkową. Dane za rok 2004 wykazują, że niecałe 15% ankietowanych firm korzystało z tego źródła. W latach 1999-2000 odnotowano stosunkowo duży, w porównaniu z innymi krajami UE, udział leasingu w finansowaniu inwestycji, co było konsekwencją wielu barier, które przedsiębiorcy napotykali, starając się o kredyty bankowe. Ze względu na to, że polscy przedsiębiorcy mieli ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania, zgłaszali oni chęć pozyskania inwestora strategicznego, chcieliby uczestniczyć w fuzjach i aliansach. Z porównania rys. 1 i tab. 4 wynika, że polscy przedsiębiorcy w analizowanym okresie korzystali tylko z trzech źródeł finansowania inwestycji: kapitału własnego, kredytu bankowego i leasingu, a przedsiębiorstwa niemieckie i fińskie miały do wyboru wiele instrumentów finansowych, takich jak: kredyt bankowy, leasing, środki pomocowe, środki pochodzące od inwestorów obcych, *venture capital*, emisja akcji i obligacji oraz uczestnictwo w aliansach. Z tego zestawienia wynika również, że polscy przedsiębiorcy poszukiwali bardziej ryzykownych i droższych form finansowania swojej działalności inwestycyjnej niż przedsiębiorstwa ankietowane w wybranych regionach UE.

Przedsiębiorstwa polskie w nieznacznym stopniu korzystały z programów pomocowych. W 2004 r. tylko 4,6% przedsiębiorstw korzystało z tego źródła, ale jak po-

daje Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, w roku 2005 o środki z programów unijnych aplikowało 25% firm z sektora MŚP.

Reasumując, należy stwierdzić, że w latach 1991-2004 głównym źródłem finansowania działalności inwestycyjnej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce był kapitał własny, kredyt bankowy i leasing. W ciągu tego okresu zmalała liczba firm korzystających z kredytów bankowych, co potwierdza tezę o utrudnionym dostępie do tego źródła. Natomiast w 2005 r., wśród przedsiębiorców wzrosło zainteresowanie środkami z programów pomocowych.

Literatura

- ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku, *Monitoring małych i średnich przedsiębiorstw prywatnych*, 2001.
- Bittnerowa E., *Zmiana uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw przemysłowych w Wielkopolsce*, AE, Poznań 2004.
- Bittnerowa E., *Zmiana uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw przemysłowych w Wielkopolsce*, AE, Poznań 1999.
- Dzierżanowski W., Tokaj-Krzewska A., *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2000-2001*, PARP, Warszawa 2002.
- <http://www.parp.gov.pl>.
- Konkurencyjność sektora MSP*, 2005, PKPP Lewiatan.
- Matusiak K.B., Stawasz E. (red.), *Przedsiębiorczość i transfer technologii, polska perspektywa*, Agencja Techniki i Technologii, Łódź-Żyrardów 1998.
- Sosnowska A., Łobejko S., Kłopotek A., *Zarządzanie firmą innowacyjną*, Difin, Warszawa 2000.

FINANCING OF INVESTMENT ACTIVITIES IN POLISH ENTERPRISES BELONGING TO SME SECTOR IN THE PERIOD OF EU INTEGRATION

Summary

Polish access to the European Union caused many emotions, both positive and negative ones. Followers set their sight on the chances for development of Polish entrepreneurship, but entrepreneurs were afraid that their firms would go bankrupt on the common EU market because of the barriers limiting their access to outside financing sources.

The above dilemmas induced the author of the paper to carry out the analysis of financing sources of small and medium enterprises' investment activities in the period of European integration.